

Felsefe ve Felsefi Ekoller

Muhsin Gereviyan

Felsefeye Olan İhtiyaç

Almış olduğumuz her karar ve atmış olduğumuz her adımda mutlaka kendimize şu soruyu yöneltmemiz gerekir:

“Ben niçin bunu yapıyorum?”

İlahi hekimler, Lemiyyeti (nasıllık-tabiat) sormayı, yani “niçin”liği, her şeyin temelindeki esaslı üç sorudan biri olarak görmüşlerdir. Bu üç soru: Niçinlik, varlık ve nasıllıktan ibarettir.

Bu yüzden her bir bilimsel dalın öğrenci esnasında, o söz konusu dalın öğrencileri ilk önce, “Bu dalı niçin öğrenmek gerekir ve bu bilimsel dal, öğrenilmediği takdirde ne tür bir noksanlık ve boşluk meydana gelecektir?” sorusunu kendilerine sormalı ve bunun cevabını aramalıdır.

Öğrencilerin bilginin peşinde koşmaları, ilim peşinde aşkla, şevkle ilerlemeleri, bu yolu sürdürmede hiçbir sarsıntı ve şaşkınlığa uğramamaları da ancak bu

şekilde mümkün olacaktır. Yani öğrenci, her şeyden önce üzerinde çalıştığı şeyi niçin öğrenmesi gerektiğini kendi kendine sorarak olumlu bir sonuç elde etme yoluna gitmelidir.

İşte bu yüzden bizler de bu makalemizde ilk olarak; felsefenin niçin gerekli olduğunu, niçin felsefeyi okumamız gerektiğini ve okumadığımız takdirde ne olacağını iyi bilmemiz gerekmektedir.

Beşerin Temel Soruları

Her insan fıtratı gereği kendi mutluluğunu düşünür ve bu mutluluğu elde etme yolunda büyük bir çaba sarfeder. Çeşitli kültür ve izmlerin de her biri, insanı mutluluğa ve huzura erdirme ve ona doğru götürme iddiasındadır. Herkes nereden geldiğini bilmek ister. Nereden gelmiştir? Niçin gelmiştir? Sonunda nereye gidecek? gibi sorulara cevap arar durur. Herkes yaşamın amacının ne olduğunu sorup durmakta ve bu tür sorulara cevap aramaktadır: Yaradılışın amacı nedir? Acaba

insanın hayat sayfası ölümle her zaman için iç içe midir? İnsanın gerçek mutluluğu ne iledir? Mutluluğu öğrenmenin yolu hangisidir?...

Hiç şüphe yok ki bu tür sorular, insanlığın en temel köklü, esaslı ve önemli soruları olmuştur, olmakta ve gelecekte de olacaktır. Bu sorulardan her birinin cevabı âlem ve âdemin (beşerin) kaderini altüst edecek derecededir. Gerçekten eğer bir toplumda mebd (ilk yaratılış) ve mead'a (kıyamet) inanç düşüncesi hâkimse, o toplum nasıl bir renge sahip olacaktır? Ve eğer söz konusu o toplum, bu inanç sisteminden elini çekecek olursa nasıl bir duruma düşecektir? Nasıl bir günle karşılaşacaktır? Acaba bu konuda hiç düşündünüz mü?!

Felsefe tarihçileri, felsefi soruların en esaslısının ve en ilkinin, varlığın kökünün ve onun başlangıcının sorulması olduğu düşüncesindedirler. Yani ilk sebebin (illet) ne olduğu sorusudur. Mead ve âlemin harekete geçmeye başlangıcı sorusu her zaman tüm insanlığın zihninde yer işgal etmiştir. Elbette bu sorular, her zaman ve herkesin zihninde bilfiil olmuştur. Fakat her halükârda hiçbir zaman beşeriyeti serbest bırakmamış ve toplumun aydınları tarafından açıklanmış, yarı uyanıkları kendine getirmiştir. Sonuçta mütefekkir ve düşünenleri, bu

sorulara cevap vermek için düşünmeğe sevketmiş ve zorlamıştır.

Çağdaş İnsan ve Kendisini Boşlukta Hissetmesi

Şüphesiz çağımız insanı, bilimsel ve teknolojik açıdan çok büyük ilerlemeler kat etmiştir. Semadaki gezegenleri fethetmiş, kıtalararası füzeler icat etmiş ve buna benzer değişik, yeni, ilginç binlerce icadı, insanlığın hizmetine sunmuştur. Fakat bütün bunlara rağmen bugünün insanı, şaşkın ve sarhoş bir varlık olarak karşımızda durmakta, çürük duygular beslemekte ve batılı bir düşünürün deyimiyle, "Günümüz insanı denizlerin altında bir balık gibi nasıl yüzeceğini, yeryüzü semalarında kuşlar gibi nasıl uçacağını öğrenip kavramıştır. Fakat üzerinde yaşadığımız şu yeryüzünde bir insan gibi nasıl yürüyebileceğini ne yazık ki hala öğrenememiştir!"

Dolayısıyla uzay çağında ve bilgisayar asrında, hala ve her gün insanın çürümüş ve şaşkın duyguları değişik renklere tezahür etmekte, Nihilizm, Hipiizm, Pankeizm vb. gibi çürümüşlük kültürleri birbiri peşi sıra sahneye çıkmaktadır.

Uzay çağı insanını çepeçevre saran şaşkınlık, sarhoşluk ve başıboşluk yalnızca ferdi ve şahsî meselelerle sınırlı

"Günümüz insanı denizlerin altında bir balık gibi nasıl yüzeceğini, yeryüzü semalarında kuşlar gibi nasıl uçacağını öğrenip kavramıştır. Fakat üzerinde yaşadığımız şu yeryüzünde bir insan gibi nasıl yürüyebileceğini ne yazık ki hala öğrenememiştir!"

kalmamakta, aksine toplumsal meseleleri de kapsamına almakta ve değişik siyasal, toplumsal ve ekonomik şekillerde günyüzüne çıkmaktadır. Bir grup çıkıyor, Sosyalizmden dem vuruyor, bir kısmı çıkıyor kapitalizm bayrağını dalgalandırıyor, çeşitli siyasi parti ve gruplar da toplulukları kendi etraflarına çağırıp onları kurtuluş davet edip durmaktadırlar. Ama hiçbirisi çağdaş insanlığı doyuramamış ve onu bu manevî felaket, ruhsal bunalım, ızdırap ve şaşkınlıktan kurtaramamıştır.

Bizim inancımıza göre, bugünkü insanın başıboşluk ve sarhoşluğunun asıl sebebi, daha önce işaret ettiğimiz, yani alemin ve Adem (beşer)in başlangıcının ne olduğu ve bu arada yol göstericinin kim olduğu konusundaki o temel soruların hala halledilip çözümlenememiş bir yapıda kalmış olmasıdır.

Hiç şüphe yok ki, bütün bu soruların cevabı, felsefî düşünce, görüş ve akletme çerçevesi içinde durmaktadır. Bu konular, insanın uyanık vicdanının ve bilinçli fitratının onlar için ikna edici ve kesin cevaplar aradığı dünya görüşünün o en temel soruları olmaktadır. İslam âlimlerinin bu konulan “Usul-i din” olarak nitelermeleri de buradan kaynaklanmaktadır. Tanrıbilim konusu “Varlığın başlangıcı nedir?” sorusuna cevap için söz konusu edilmiştir. Mead bilim “İşin sonu nedir?” sorusuna cevap için ortaya çıkarılmıştır. Vahiy ve Nübüvvet bilim, “Mutluluğun yolu nedir ve yol gösterici kimdir?” sorusuna cevaptır. İşte bu konular en temel konular olup “usul-i din” olarak kabul edilmişlerdir.

Bizim inancımıza göre, toplumsal düzenler, insanın fitrî yapısını ve onun tüm boyut ve varlığının yapısını bilmeleri ve ona, nihai hedeflerine ulaşma konusunda yardımcı olan etkenlerin ve yaradılış gayesinin bilinip tanınması esas gereği tanzim olunmalıydı. Ve bu tür karmaşık formüllerin bulunması, normal insanların beyinlerinin gücünü aşar. İnsanın düşüncesinden beklenebilecek şey, bu düzenlerin temel ve esaslı meselelerinin daha sağlam ve daha esaslı temellendirilebilirliği konusunda tanınmasıdır. Yani dünyanın yaratıcısının, insanın ve beşerin yaşama hedefinin ne olduğunun tanınması, hakim olan yaratıcının nihaî hedefe hareket etmek ve yol almak için beşerin önüne açmış olduğu yolun tanınmasıdır. Zira doğru bir ideolojiyi bulmak, doğru bir dünya görüşüne sahip olmağa bağlıdır. Dünya görüşünün temelleri sağlamaştırılmadıkça ve onun temel meseleleri doğru bir şekilde halledilmedikçe istenen ölçüde bir ideoloji bulmaya ümid bağlamak mümkün değildir. Bir bakıma dünya görüşünün kesin ve doğru meselelerinin çözümü, felsefi ve akfî düşüncelere bağlıdır. Bundan dolayı felsefi konuların önemi ve gerekliliği üzerinde durmamızda yarar vardır.

Felsefe'nin

İslâmî İnançlarımızla İlişkisi

Felsefenin gerekliliği üzerinde durmak için -daha önce de söylediğimiz gibi- şu noktaya dikkat çekmemiz gerekir: Bizim inancımızın en temel esaslarının, evvela akla dayalı ve felsefi yoldan başka bir şekilde ispat edilmesi mümkün

Felsefî ilimlerin beşerin manevî ve İnsanî boyutuyla olan ilişkisi, tabîî ilimlerin kendisiyle olan ilişkisinden daha yakındır. Bu bağ ve ilişki, her şeyden daha çok Tanrı- bilim konusunda ve ondan sonra da felsefî ruhbiliminde ve ahlak felsefesinde görülmektedir. Bizi Allah ile tanıştıran şey felsefedir. Ebedî saadeti ve nihaî kemali (olgunluğu) kazanmanın yolunu, gönül ve kalbin süslenmesi ve düzenlenmesi yolunu gösterip belli eden de ahlak felsefesi ve ahlak ilmidir. Bütün bunlar bizim yaşamımızı ümit ve huzurla dopdolu kılmış ızdırıp ve endişeyi yaşam alanımızdan çıkarmıştır.

değildir. Eğer bizler, dinsiz ve materyalist bir kişiyle karşılaşacak olursak kendi iddialarımızın ispatı konusunda -örneğin Allah'ın varlığının ispatı konusunda- kesinlikle ayetlerden ve rivayetlerden yararlanmamız mümkün değildir. Çünkü ayet ve rivayetleri delil olarak kabul etmek ve inanmak bunlardan önce gelen inanılması gereken şeylere ve bunlardan önce Allah'ın varlığını kesin bir kalple kabul eden bir kimse için söz konusudur.

Yoksa Allah'ın varlığının aslını inkâr eden birisine, "İmam Sadık (a) "Allah mevcuttur (vardır) O halde O'nu kabul etmek gerekir." diye buyurmuştur." gibi deliller getirmemiz asla mümkün değildir.

Her meslekten ve her dinden olan iki insan arasındaki tek milletlerarası ilişki ve anlaşma yolu "akıl"dır. O halde, bizler kendi inançlarımızı en sağlam bir şekilde ispat etme noktasında felsefi usul (metod) ve akla muhtacız. Bunların ispatı için bunun dışında başka bir yol kullanma şansına sahip değiliz. Felsefenin bilinmesinin ve kavranmasının gereği de buradan açıkça ortaya çıkmaktadır.

İnsanın İnsanlık Sırrı

Felsefenin gerekliliğinin ve öneminin tanınması için bir başka yol da aslında insanın gerçek insanlığının felsefi konulara bağlı olduğunun bilinmesidir. Bütün hayvanların, fiillerini kendi istek ve iradeleriyle yaptıkları noktasında, bu özellikleriyle ortak oldukları bilinmektedir. Bundan dolayı hiçbir istek ve iradeye (şuura) sahip olmayan bir varlık, hayvanlar safının dışındadır. Fakat insan ise hayvanlar

arasında üstün bir çeşittir. Ne onun idraki hissi bir idrake özgüdür ne de onun iradesi sırf tabîî arzulara bağlıdır. Aksine akıl diye bir idrak gücüne sahiptir. Onun iradesi aklın rehberliğinin gölgesi altında şekillenmektedir. Bir diğer ifadeyle, insanın hayvanlara olan üstünlüğü, sahip olduğu görüş ve değerler bütünüdür. Bundan dolayı eğer bir kişi, sadece hissî idraklerle yetiniyorsa ve kendi aklının gücünü doğru bir şekilde kullanmıyorsa ve eğer hareket ve değer yargısını sırf hayvani istek ve arzulara özgü kılıyorsa, bu kişi gerçekte hayvandan başka bir şey olmayacak ve hatta Kur'an-ı Kerim'in deyimleriyle hayvanlardan da daha aşağı olacaktır.

Bundan dolayı gerçek insan, kendi aklını ve kaderini etkileyecek olan en önemli konularda kullanan, o esaslar üzerine hayatın gerçek yolunu tanıyan ve daha sonra onlara ciddiyetle sarılan kimse demektir. Bilinçli her insan için apaçık olan ve onun ferdî ve toplumsal kaderinde hayatî bir yer işgal eden en köklü konuların, kesin ve nihaî çözümleri felsefî uğraş ve tartışlara bağlı olan temel dünya görüşü konuları olduğunu daha önce ifade etmiştik. Kısaca söylemek gerekirse, felsefî içeriklerden yararlanmaksızın ne kişisel olarak ne de toplumsal olarak mutluluğa ermek ve ne de insanın hakikî kemaline ve insanlık sırrına ermek mümkün değildir.

Diğer taraftan, insanın akleden, tefekkür eden nefsinin onun diğer hayvanlardan üstün olduğunun ve onun ayırıcı bir özelliği sayıldığını biliyoruz. Bundan dolayı da insanın tarifi konusunda, "insan-ı natk" yani "düşünen hayvan" tabiri kullanılmıştır. Hekimler (filozoflar), aklı, idraki,

her şeyi anlama olarak tanımlamışlardır. Bu da felsefî konuları anlamaktır. Bunun için felsefî iş ve fikrî spor, insanın üstün vasfının ve temel yapısının olgunlaşması yönündedir, yani onun düşünme özelliğidir. Bundan dolayı daha çok filozof olanlar bu açıdan daha insandırlar.

Söylediklerimizden şu ortaya çıkmaktadır: Felsefî ilimlerin beşerin manevî ve İnsanî boyutuyla olan ilişkisi, tabîî ilimlerin kendisiyle olan ilişkisinden daha yakındır. Bu bağ ve ilişki, her şeyden daha çok Tanrı- bilim konusunda ve ondan sonra da felsefî ruhbiliminde ve ahlak felsefesinde görülmektedir. Bizi Allah ile tanıştıran şey felsefedir. Ebedî saadeti ve nihaî kemali (olgunluğu) kazanmanın yolunu, gönül ve kalbin süslenmesi ve düzenlenmesi yolunu gösterip belli eden de ahlak felsefesi ve ahlak ilmidir. Bütün bunlar bizim yaşamımızı ümit ve huzurla dopdolu kılmış ızdırıp ve endişeyi yaşam alanımızdan çıkarmıştır.

Birkaç Şüpheye Cevap

Felsefenin gerekliliği konusunda bazı şüpheler belirlemiştir ki burada bunların önemli olanlarından bir kısmına cevap vermeğe çalışalım:

1- Kendi çalışma ve telaşımızın sonucuna kavuşmayı ümit etmemiz açısından dünya görüşü ve felsefe meselelerinin çözümü için çalışıp çabalamak, kayda değer bir şeydir. Fakat bu meselelerin derin ve geniş oluşlarına bakarak bu konuda başarıya ulaşmaya bu derece ümit bağlamak mümkün değildir. Bundan dolayı sonucu elde etmeği daha fazla ümit ettiğimiz bir

başka yolda ömrümüzü sarf etmemiz daha iyi olsa gerekir değil mi?

Cevap:

Evvela: Bu meselenin çözümüne olan ümit, diğer ilimlerin surlarının keşfine olan ümitten az değildir. İkinci olarak, ihtimalin değeri yalnızca tek bir etken yani, “ihtimal miktarı” değildir. Aksine “Muhtemel miktar” da göz önünde bulundurmak gerekir. İhtimalin ölçüsünü belirleyen de aslında bu iki etkenin sonucudur.

Her ne kadar felsefi araştırmalarda muhtemele bakarak insanın nihayetsiz saadeti- nin ebedî cihanda olduğu söylene de -ihtimal miktarının ölçüsü her ne kadar az da olsa yine de- bu ihtimalin değeri, her türlü yoldaki neticesi sınırlı ve sonlu olan başarı ihtimalinin ölçüsünden daha çoktur.

2- Birçok âlimin muhalefet etmiş olduğu ve hatta felsefenin kötü olduğu noktasında birçok rivayetin de nakledildiği bir durumda nasıl olur da felsefe değerleriyle mutmain olunur?

Cevap:

Felsefeye muhalefet etmenin değişik sebepleri olabilir. Uyanık ve garazsız Müslüman âlimlerin muhalefeti, hakikatte bir kısmı -en azından kendi görüşlerine göre- İslâmî kural ve esaslara uymayan felsefi düşüncelere karşıydı. Fakat bizim felsefi hareketten amacımız, yalnızca felsefi metotlarla çözüme kavuşan konuların çözümlenmesinde akli kullanılır duruma getirmektir. Bu da Kur'an-ı Kerim'in muhkem ayetlerinde ve masum imamların rivayetlerinde

te'kid edilmiştir. Rivayet ve ayetlerin kendisinde bile Tevhid, mead... vb. meseleler konusunda felsefi şekilde delillendirmeler yapılmıştır.

3- Acaba filozofların görüş ayrılıklarının bizzat kendisi, felsefi metodun ve felsefe konularının doğru olmadığına delil değil midir?

Cevap:

Felsefe konularındaki görüş ayrılıkları, tıpkı diğer ilimlerde olduğu gibi kaçınılmaz bir şeydir ve onu felsefi metodun yanlış olduğuna delil olarak getirmek mümkün değildir. Aksine bu ihtilaflara bakarak daha inandırıcı ve doğru sonuçlar elde etmek için çalışıp çabalamak lazımdır. Bir ilimdeki görüş farklılığı mantıkî olarak, o ilimde doğru ve yanlış sözlerin yer aldığına bir delildir. Fakat o ilimde doğru bir görüşün olmadığına ya da doğru bir görüşe ulaşılamaz düşüncesine kesinlikle delil değildir.

Felsefe Nedir?

Felsefe ve onun gerekliliği konusundaki bu kısa açıklamayı yaptıktan sonra şimdi de felsefe hakkında daha detaylı bir açıklama yapmamız ve “felsefe nedir?” sorusunu sormamızın sırası ve yeri gelmiştir. Dikkat etmemiz gerekir ki eğer bir kavram değişik sözlük ve ıstılahı manalar taşıyorsa ilk önce tüm bu manaları açmamız ve üzerinde durmamız zorunludur. Çünkü bu değişik anlamların bir yanlışlığa yol açması, her kişinin ve grubun tek bir anlamı göz önüne alması, bunun da değişik

yönlere, boş uğraşlara ve verimsiz zıtlıklara dönüşmesi söz konusu olacaktır.

“Felsefe” konusunda batı filozofları ile onların doğu taklitçilerinin geneli, bu hatanın içine düşmüşlerdir. “Felsefe” kelimesi, ıstılahı bir kavramdır ve değişik manalara sahiptir. Değişik filozofların her biri felsefenin bir tarifini ele almış ve her biri kendine özgü bir manayı göz önünde bulundurmuştur. Bundan dolayı bir grubun “Felsefe” olarak adlandırdığı şey, bir başkasına göre felsefe olmayabilir. Dolayısıyla da felsefe, değersiz olarak telakki edilebilmiştir. Bu yüzden biz daha şimdiden “Felsefe” kavramının sözlük ve ıstılahı manalarını bu tür yanlışlıklara, şüphe ve hatalara düşmemek için başta açıklamamız gerekir. “İbn-i Sina” gibi büyük filozoflardan bazıları, derin felsefî konulara girmeden önce değişik kavramların anlamlarını ve onların ıstılahlarının farklılığını yanlışlık ve hataların önünün önceden alınması için kavramları açıklığa kavuşturmayı esas almışlardır.

Felsefe ve Filozof Kavramı

Felsefe tarihinde yapılan rivayetlere göre, milattan önce beşinci asırda Yunan dilinde kendilerine “Sofist” yani hekim, bilgin denilen düşünürler vardı. Bu düşünürler kendi zamanlarının ilminden sahip oldukları onca geniş bilgiye rağmen hiçbir sabit gerçeğe ve bilime inanmamakta ve hiçbir ilimde kesin bilgi ve yakinî bir marifeti kabule yanaşmamaya çalışıyorlardı. İşleri güçleri hitap ve tartışma ilminin öğrenilmesi idi. Mahkemelerde her türlü iddiayı ispat ya da iptal edebilecek vekiller

“Philosophia” kelimesi, Yunan lügatinde iki kısımdan oluşmaktadır: “Filo” ve “Sofya”. Filo, sevme anlamında, Sofya kelimesi de bilme, bilim ve hikmet anlamındadır. O halde Filozof ya kelimesi, bilimi sevme, filozofos kelimesi de bilimi seven anlamına gelir. “Felsefe” de “Filozofya” kelimesinin Arapçası ve mastarıdır. “Filozof ondan türetilmiştir.

yetiştirmekle uğraşıyorlardı. Onların, sürekli bu tür tartışma ilmiyle uğraşmaları yavaş yavaş kendilerine de bulaştı. Bu da onları, “aslında insan düşüncesinin gerçekliği ve görüşü yoktur” fikir ve düşüncesine sürükledi.

Neticede, hekim ve bilgin anlamında olan “Sofist” kavramı, bu tür kişiler aracılığıyla ünlü, adı zikredilen kişiler için bir lakap şeklini aldı, asıl anlamını kaybetti ve karmaşık konuların delillendirilmesi ve düşünülmesi üslubu için bir işaret ve unvan halini aldı. Arap dilinde “Sofistik” ve “Sofistika” şeklinde kullanılan kelimeler bu kavramdan çıkmıştır ve “Safsata” kavramı da buradan gelmektedir.

Bu şüphecilik dalgasının yani, “Sofizm”in karşısında kıyam eden ve onların görüş ve düşüncelerini eleştiren en ünlü düşünür Sokrat’tır. O kendisini, “Filósofos” olarak adlandırdı. “Philosophia” kelimesi, Yunan lügatinde iki kısımdan oluşmaktadır: “Filo” ve “Sofya”. Filo, sevme anlamında, Sofya kelimesi de bilme, bilim ve hikmet anlamındadır. O halde Filozof ya kelimesi, bilimi sevme, filozofos kelimesi de bilimi seven anlamına gelir. “Felsefe” de “Filosofya” kelimesinin Arapçası ve mastarıdır. “Filozof ondan türetilmiştir.

Felsefe tarihinde yazıldığına göre, “Filozofos” lakabının Sokrat aracılığıyla seçilmesinin sebebi iki şey içindi: Birisi kendi bilgisizlik ve cahilliğini itiraf etmesi, diğeri de kendilerini hekim ve filozof olarak tanıtan ve aynı zamanda da maddî maksatlar ve siyasî arzuları için tartışma, celledişme ve şüphenin oluşturulması için eğitim ve öğretim işine el atan sofistlere

karşı mücadeleye girmesiydi. Kendisini filozof olarak nitelendiren Sokrat tan sonra felsefe kavramı daima safsata kavramına karşı kullanıldı. Sokrat’ın felsefe görüşü, öğrencisi Eflatun (Platon) aracılığıyla yaygınlaştı. Daha sonra Eflatunun öğrencisi “Aristo” üstadının yolunu ve düşüncelerini yayma ve genişletmekle uğraştı ki bu uğraş, felsefenin yayılmasında büyük ve yerinde bir adımdı. Sonra da mantık ilmini ilerletmeğe başladı.

”Felsefe” kelimesinin ilk mana ve anlamlarını tanımak için ilkönce birincisi hikmet (felsefe), diğeri de mutlak ilimler konusundaki iki önemli kavramı kısımlandırmaya işaret etmemiz zorunludur:

Nazarî ve Amelî Felsefe

Eskiler, felsefeyi nazarî ve amelî olmak üzere iki kısma ayırmışlardır: Bilinenlere yönelik olan nazarî felsefe, tabiiyat, riyaziyat ve ilahiyat gibi konuları ihtiva etmektedir. Tabiiyyat ta kendi içinde dünyabilim, jeoloji, zeoloji, biyoloji, gibi bölümlere ayrılmaktaydı. Riyaziyat ta hesap, matematik, astronomi ve musikî gibi bölümlere ayrılmaktaydı. İlahiyat ta iki kısma ayrılmaktaydı, Birisi, tabiat ötesi (metafizik) ya da varlık (vucud)’a bağlı küllî konular, İkincisi de tanrıbilim konusu idi. Birinci bölüm, “ilahiyat-ı bi’l-ma’nai’l-a’am (genel anlamıyla ilahiyat)”, İkincisi ise, “İlahiyat-ı bil-ma’na’il-has (özel anlamıyla ilahiyat)” olarak adlandırılmaktadır. İnsanın davranışlarına ve gereken ve gerekmeyen işlerine yönelik olan amelî hikmet üç bölüme ayrılmaktadır: Birincisi “ahlak”(etik); daha çok kişisel davranışlarla ilgilidir. İkincisi

“tedbir-i menzil” (ev idaresi); küçük bir toplulukla, yani aile ile ilgilidir. Üçüncüsü de “Siyaset-i Müdun”, büyük bir toplulukla ve ülkelerin (şehirlerin) genel yapı çerçevesiyle ilgilidir.

Bu tertiple hikmet (=Felsefe) yukarıda sözü edilen tüm bölümleri kapsamaktaydı. Bundan dolayı da filozof kavramı, Sokrat ve diğer eski Yunan felsefecileri zamanında yukarıda sözü edilen bütün ilimleri bilen kimseler için kullanılırdı.

Hakikî ve İ'tibarî İlimler

İlimler farklı esaslara göre birkaç kısma ayrılır. İlimlerin tecrübî ve tecrübî olmayan, nazarî ve amelî... vb. kısımlara ayrılması gibi. Bu kısımlandırmalardan birisi de ilimlerin hakikî (gerçek) ve i'tibarî (görelî) diye kısımlandırılmasıdır. Hakikî ilimler demek, insanın sadece göreceli bir etkiye sahip olduğu alanlar demektir. Yani âlim, bu ilimlerde sadece âlemin gerçek metninde vuku bulan şeyleri gözlemler/gözlemler ve o zaman bilgi verir. Fizik, kimya, tıp, geometri, matematik ve ilahiyat ilimleri bu gruba girer.

İ'tibarî ilimler ise, kıvamı insanların kabiliyet ve i'tibarına göre olan ilimler demektir. Sözlük ilmi, sarf ve nahiv ilmi bu gruba girer. Bu ilimler, âlem metnindeki gerçeklikten bilgi vermez. Aksine insanların kendilerinin bir takım ihtiyaçlarının gereği olarak ortaya çıkardıkları ve yaptıkları i'tibarlar bütünüdür.

O halde bu iki gruplandırmayı yaptıktan sonra, felsefenin (= hikmet) genel anlamıyla, ilk zamanlarda bütün ilim

alanlarını kapsamakta olduğunu ve aynı şekilde hakikî ilimlerin de, nazarî ve amelî hikmetin tüm bölümlerini kapsamakta olduğunu bilmek gerekir.

Ortaçağda “Felsefe”

Avrupa tarihinde miladî altıncı asrın başlarından onbeşinci asrın sonlarına kadar geçen zaman süreci “ortaçağ” olarak adlandırılır. Bütün bu on asrın temel özelliği, kiliselerin ilim merkezleri, okul ve üniversite programları üzerinde tek hâkim güç olmasıydı. Bu süreç içinde hayatın bütün safhalarında tek sulta sahibi olan güç, kilise idi. Bu dönemler süresince kiliselere bağlı olan okullarda tedris edilen felsefe, “okul felsefesi” ya da “schoolastic philosophy” olarak adlandırılmakta idi. Skolastik felsefede, kilise tarafından kabul gören mantık, ilahiyat, ahlâk, siyaset ve bir parça da olsa tabiiyat (fizik), felekiyat (astronomi) gibi ilimlerin yanı sıra dil, anlam ve beyan kaidelerine de yer veriliyordu. Bundan dolayı da “felsefe”, o asırda daha geniş bir anlam ve alan bularak bir kısım i'tibarî ilimleri de kapsadı.

“Felsefe” ve “İlim”

Değişik ve yanlıya sürükleyici kullanışları da beraberinde taşıyan kavramlardan biri de “ilim” kavramıdır. Bu kavramın sözlük manası gayet açıktır, ancak ıstılahı manası çok değişik ve farklı yönlere çekilebilir bir özellik taşımaktadır. İlim kavramının ıstılahı anlamlarından bir tanesi, sadece hissî tecrübelerle ispatlanabilir olaylar bütününden müteşekkil olmasıdır.

Felsefe eskiden hakikî ilimlerin tümü için kullanılıyordu. Fakat bugün tecrübî ilimlerin yaygınlık kazanması, geniş bir alana yayılması ve çok değişik kollarının ortaya çıkmasıyla birlikte artık ilim felsefeden ayrılmış ve bundan dolayı da “felsefe” için bir başka ıstılahî mana vücuda getirilmiştir. Ve bu ıstılah gereği olarak da felsefe sadece felsefe-i ula (ilk felsefe) ya da metafizik (fizikötesi) anlamıyla kullanılmaktadır.

Bunun İngilizcedeki karşılığı “science” kelimesidir. Bu kelime, ilim kavramına karşılık olarak ilk defa pozitivistler tarafından kullanıldı ve ne yazık ki bu ıstılah büyük bir yaygınlık kazandı ve kabul gördü. Bunun sonucu olarak da “felsefe” ilim karşısında yer aldı. Fakat şu noktayı da gözden uzak tutmayalım ki şayet ilmi, mutlak bilim ve İngilizcedeki “knowledge” kavramı anlamında kullanırsak bu, felsefeyi de kapsar ve âlim kelimesi İlahî filozof için de geçerli olur.

Eğer “felsefe” kelimesini sadece tecrübî olmayan bilimler için kullanacak olursak bu durumda mantık, bilgi bilimi (epistemoloji), varlıkbilimi (ontoloji) (metafizik), tanrıbilim, nazarî (tecrübî olmayan) ruhbilim, güzellik bilim (estetik), ahlâk (etik) ve siyaset gibi konuları kapsar.

Daha önce de değindiğimiz gibi, felsefe eskiden hakikî ilimlerin tümü için kullanılıyordu. Fakat bugün tecrübî ilimlerin yaygınlık kazanması, geniş bir alana yayılması ve çok değişik kollarının ortaya çıkmasıyla birlikte artık ilim felsefeden ayrılmış ve bundan dolayı da “felsefe” için bir

başka ıstılahî mana vücuda getirilmiştir. Ve bu ıstılah gereği olarak da felsefe sadece felsefe-i ula (ilk felsefe) ya da metafizik (fizikötesi) anlamıyla kullanılmaktadır. Bunun anlamı da genel ve özel anlamıyla ilahiyat konularının tümü demek olur.

“Felsefe” kavramının genellikle sıfat ve muz’afü’n-ileyhlerle kullanılan başka ıstılahî anlamları da vardır. Örneğin: İlim felsefesi, bilimsel felsefe, ilimler felsefesi gibi ıstılahlar. Yanılgılara ve hatalara maruz kalmamak için bu gibi kavramların anlamını iyi bilmek durumundayız.

Günümüzde felsefe kavramı, muz’af şekliyle çok sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin: Ahlak felsefesi, hukuk felsefesi, fizik felsefesi... vb. Bu gibi tabirleri kullanmaktan maksat söz konusu ilim ile ilgili olarak bir takım kavramların daha iyi anlaşılması, kavranması, temel yapıları, hedefleri, geçmişleri, daha iyi incelenmesi, değişim süreci ve buna benzer konuların ele alınması. Bu ıstılahlar kullanılırken kimi zaman “ilim” kelimesi de muz’afın yanında zikredilir. Örneğin şöyle söylenir: Tarih ilmi felsefesi, ahlak ilmi felsefesi, fizik

ilmi felsefesi, hukuk ilmi felsefesi ve buna benzer diğer bir takım kavramlar.

İslam'da Felsefe

Mesai, İşrak, Hikmet-i Mütealiye

Hicri ikinci asrın sonlarına doğru birçok Yunanca kitap Arapçaya tercüme edildi ve İslam âlim ve filozofları, bu yolla yeni fikir ve düşüncelerle karşılaşmış oldular. Bu tanışma, onları daha çok bilgi almaya itti. Bu fikir ve düşüncelerle ilgili daha detaylı bilgi almak için çaba gösterdiler. Bu yüzden başlangıçta Muallim-i Sanî (ikinci öğretmen) olarak ün salmış olan Farabi, Eflatun ve Aristo'nun düşüncelerini açıklamaya ve şerh etmeye yöneldi. Ondan sonra da Şeyhu'r-Reis (Filozofların Reisi) İbn-i Sina da, bu yolda büyük adımlar atarak Aristo'nun felsefe ve mantığını şerh etti ve bununla şöhret buldu. Aristocu felsefe, "Meşâî" felsefesi" olarak adlandırılır ve bu meşrebi takip eden filozoflara da "meşaiyyun" denilir.

Hicri altıncı asrın ortalarında Şehabüddin Suhreverdi'nin ortaya çıkışı ve Meşaiyyunlar'ın görüşlerinin onun tarafından tenkid edilmesiyle birlikte Eflatun'un görüşlerine doğru yönelen yeni bir düşünce ortaya çıktı. Bu felsefe, "İşrak felsefesi" olarak adlandırıldı ve onun takipçilerine de "İşrakîyyun" denildi.

Hicri onbirinci asrın başlangıcında büyük hekim Sadrul-Müteellihin-i Şirazî zühur edip hikmet ve felsefeye yeni bir ruh bağışladı. O, genel ve özel manada ilahiyat alanındaki birçok önemli ve yeni konu ve meseleleri felsefe alanına çekti ki bizler bugün onun parlak fikirlerinin ve temiz,

yüce düşüncelerinin etkilerini görmekteyiz. Sadra felsefesi "Hikmet-i mütealliyye" olarak adlandırılır ve bu meşrebi takip eden filozoflar da değişik isimlerle anılmaktadırlar. Bunların başında gelen isim ise "müteallihin hekimleri" tabiridir.

Metafizik Kavramı

Bugün "tecrübî ilim"e mukabil olarak kullanılan kavramlardan birisi de "metafizik" kavramıdır. Bu kavramın Yunanca aslı "Metafysika" olup Arapça karşılığı "Ma ba'de't-Tabia" (tabiat ötesi) olarak tercüme edilmiştir. Kimileri metafizik kavramını "fizik ötesi" ile eşit tutmuşlardır ve maverat-tebia (tabiat ötesi) anlamında kullanmışlardır ki bu pek akla yatmamaktadır. Fizik ötesi konularından maksat, yalnızca Allah ile mücerred varlıklarla ilgili olarak açıklanan konulardır. Metafizik ise, bütün ilahiyat (genel ve özel) konularını kapsar. Felsefenin yeni ıstılahlarından birisinin de metafizikle eşit olduğunu söylemiştik. Onun konulan tecrübî ve hissî konuların benzeri olmadığı için de pozitivistler onu " ilim dışı" olarak kabul etmektedirler.

Felsefenin Konusu

Felsefenin konusunun ne olduğunu bilmemiz için ilkönce bir ilmin konusu ıstılahı etrafında bir açıklama yapmamız, daha sonra da "felsefe"den maksadımızın onun hangi anlamı olduğunu açıklığa kavuşturmamız gerekir.

Bir ilmin konusundan maksat, kapsayıcı bir ünvan ve o ilimde eserlere, hükümlere,

"Felsefenin konusu nedir?" sorusuna cevaben şunu deriz: Felsefenin konusu "varlık" ya da "mutlak mevcut" tur. Yani felsefede, "mevcudiyet" (var olma)ın icabı olan hükümlerden söz edilir.

özelliklere ve kısımlara yönelik sözü edilen ortak paydalar. Örneğin tıp ilminin konusu, insanın "beden"dir. Riyaziyatın konusu ise, "kemiyyet (sayı, miktar)"tır. Sarf ve nahivin konusu da "kelime ve söz"dür. Kimya ilminin konusu, içsel bileşimler ve unsurların oluşumu ile ilgili olması açısından "madde"dir. Fizik ilminin konusu da görünüşteki değişiklikler ve bu değişikliklerin seyri açısından "madde"dir.

Görülüyor ki fizikte de kimyada da konu "madde"dir. Fakat her birinin "madde"ye bakış açısı değişiktir. Bu alanların her biri kendine özgü bir açıdan "madde"yi değerlendirmektedir. Bundan dolayı herhangi bir ünvan iki ya da daha fazla bilim dalı alanına girebilir. Fakat her biri değişik açılardan bunu değerlendirir. Bir diğer örnek de "kelime"dir. Onun oluşumunda meydana gelen değişiklikler sarf ilminin alanına girer, i'rab açısından meydana gelen değişiklikler ise, nahiv ilmi alanına girer.

Bizim bu kitapta felsefeden muradımız, nazari hikmet kısımlarından ilahiyat bölümünü teşkil eden ve ilahiyat-ı bi'l-ma'nai'l-a'am (genel anlamıyla ilahiyat) ve ilahiyat-ı bi'l-ma'nai'l-has (özel anlamıyla ilahiyat) bölümlerine ayrılan ve ikisi birlikte metafizik ya da felsefe-i ula (ilk felsefe) diye adlandırılan bir takım konuları ele almaktır. Bu ilim "varlık"tan söz eder ve ona yönelik bir kısım hükümler ve kanunlar vazeder, ileriki derslerimizde ele alacağımız İlet ve ma'lul kanunları ve diğer bir kısım kanunlar buna bir örnektir. "Varlık"tan maksad, "vücut" ya da "mevcudiyet"tir. Örneğin, insan bedeni nasıl tıbbî ilim açısından çok değişik ve muazzam bir yapıya sahipse ve kendine özgü uzmanlıklar gerektiriyorsa "varlık" da aynı şekilde felsefede ele alınan ve kendine özgü kuralları ve uzmanları olması gereken bir konudur.

Söylediklerimizi de göz önünde bulundurarak "Felsefenin konusu nedir?" sorusuna cevaben şunu deriz: Felsefenin konusu "varlık" ya da "mutlak mevcut" tur. Yani felsefede, "mevcudiyet" (var olma)ın icabı olan hükümlerden söz edilir.

Örneğin, mevcudiyetin hükümlerinden birisi şudur: Mevcudiyet, ya vücubî şekildedir ya da zaruridir veya da gayr-i zaruri şekildedir ki birinci kısma vacibü'l-vücut (vücudu mutlak var olan, yokluğu mümkün olmayan), ikinci kısma da mümkinü'l-vücut (vücudu ihtimal dâhilinde olan, olabilen veya olmayabilen vücut) denilmektedir. Bundan dolayı da felsefede açıklığa kavuşan konulardan birisi de mevcudun vacib ve mümkün olarak iki kısma ayrılmasıdır. Ancak burada şunu gözden

kaçırmamak gerekir ki mutlak kavramı, bazen “bütün” anlamında kullanıldığı için bütün varlıklar anlamındaki mevcudun mutlaklığı ile mevcudiyetin kendisi anlamındaki mutlak mevcut ya da “mevcudun bima hu ve mevcud (zatıyla kaim olan, varlığı kendisine dayanan)” birbiriyle karıştırılmamalıdır. Felsefenin konusu olan şey tüm “varlık”lar değil, aksine “varlık”tır.

Felsefi Konular ve Kapsam Alanı

Bir ilimdeki konulardan maksad, vasıtasız veya vasıtalı olarak o ilmin konularına yönelik ele alınan ve her biri o konu hakkında müşahhas birer hüküm meydana getiren olaylardır. Örneğin geometride, “Bir üçgenin içkenar derecelerinin toplamı 180 derecedir.” dediğimizde bu bir hükümdür ve geometri konusu ile bağlantılı olup bir üçgenin içkenar açılarının toplamından söz etmektedir. Ve vasıtalı olarak da yüzeyle ilgili bir hüküm de ortaya çıkmakta ve geometrinin konusunun “kenar, yüzey ve hacim” olduğunu da anlıyoruz. “Yüzey, ya düzdür ya da eğridir” dediğimizde ise yüzey konusu ile ilgili vasıtasız bir hüküm söylemiş olmaktadır. Bundan hareketle şunu söyleyebiliriz: Bir ilmin konulan, mevzuları ilmin konusu olan kapsayıcı bir ünvanın çatısı altında yer alan olaylardan ibarettir.

Söylediklerimize bakarak felsefi konuların doğrudan ya da dolaylı olarak “mevcudun bima huve mevcud (zatıyla kaim olan, varlığı kendisine dayanan)” hükümlerinden bir hükümü beyan eden olaylardır. Daha önce zikrettiğimiz örneği

burada da tekrarlayabiliriz: Mevcut, ya vaciptir ya da mümkün. Felsefenin konuları mevcudatın özel bir kısmına özgü değildir, onunla sınırlı kalmaz. Bundan dolayı özel bir mevcud hakkında inceleme yapan diğer ilimlerin hiçbirinin konusuyla benzerlik teşkil etmez.

Felsefi konuların mahiyetinin daha açık bir şekilde anlaşılması için felsefi konuların örneklerine yer vermemiz ve ondan sonra onların özelliklerini irdelememiz yerinde olacaktır:

Hiç şüphesiz her insan için şu temel soru gözler önündedir: Acaba onun yaşamı ölümle son buluyor mu yoksa ölümden sonra da bir yaşamı olacak mıdır?

Açıktır ki fizik, kimya, jeoloji vb... tecrübî (deneysel) ilimlerin hiçbiri bu soruya cevap veremez, buna cevap vermekten acizdir.. Bu sorunun matematik, cebir ve buna benzer ilim dallarının alanı içinde olamayacağını da biliyoruz. O halde bu soruya cevap verebilecek, onu özel bir yolla inceleyecek başka ilim dallarının var olması gerekir. Acaba insan, bu maddî bedenden mi ibarettir yoksa onunla birlikte ruh adında duyu organlarıyla hissedilmeyen bir başka hakikati de taşıyor mu? Ve esasen tüm mevcudat acaba maddeden mi ibarettir yoksa maddî olmayan bir başka varlığa da sahip midir? Meselâ maddî olmayan bir varlık olarak ruhun varlığı acaba beden ölümü sonrasında kalıcı mıdır yoksa o da bedenle birlikte yok mu olur? İşte bu ve buna benzer daha başka soruları da açıklığa kavuşturacak bir başka ilim dalının olması gerekir.

Açıktır ki bu tür soru ve konuların incelenmesi, açıklığa kavuşturulup cevaplandırılması tecrübî ilimlerle mümkün değildir. Aksine bu tür soruların çözümü için aklî konu ve ilimlerden yararlanmak gereklidir.

Ahlak, siyaset gibi amelî ilimler alanında da tecrübî ilimlerin yapamayacağı bir takım önemli ve temel, bütünsel konular vardır. Örneğin hayır ve şer gerçeğini tanımak, saadet ve şekavet (bela, sıkıntı, kötülük), beşeri kemâl (olgunluk) ve eksiklikler gibi konuları hakıyla anlamak, yine aynı şekilde bütün yönleriyle âlemin başlangıç ve sonu ile bağlantılı konuların, tecrübî ilimler konusuyla herhangi bir ilişkisi yoktur ve bir başka yolu gerektirir. Acaba varlığın icabı olan şey, değişiklik ve yokoluşu kabul eder mi etmez mi?

Bağlı mı değil mi? Bir başka ifadeyle, acaba sabit ve yok olmayı kabul etmeyen, bağımsız bir varlığa sahip miyiz değil miyiz? İşte bu konu, kendisine verilebilecek müsbet bir cevabın olması için varlığın maddî ve mücerred, sabit ve değişken, vacip ve mümkün, illet ve ma'lûl gibi kısımlandırılmalarına ayrılması zorunlu olan bir konudur. Bu konular sadece ispata kavuşturmak için aklî delillere muhtaç olmamız yetmez. Aksine bunları iptal etmek isteyen bir kimse de bu akıl yolunu kullanmak ve seçmek zorundadır. Yani, hem ispat hem de red etmek için akıl yolunu kullanmak zorunludur. Zira his ve tecrübe, yalnız başına bu konuları ele almaktan, ispat veya red etmekten acizdir. O halde onların inkarı ve reddi için de aklî yol şarttır. Bundan dolayı felsefî konuların özelliği şudur:

Diğer ilimlerin hiçbirinin konularına benzemez.

Tecrübe ve hisle ispat edilmesi mümkün değildir.

İspatı ya da reddi için tek çıkar yol akıl (düşünme) yoludur.

Bunların konusu, bütünsel felsefenin çatısı altında, yani “mevcudun bima hu ve mevcut (zatiyla kaim olan, varlığı kendisine dayanan)”ın şemsiyesi altında yer alır. Bundan dolayı da bu konular alemdeki bütün mevcudata bakar. Felsefenin “ilimlerin anası” olarak tanımlanması da buradan kaynaklanmaktadır.

Felsefenin Tanımı

Bir ilmi tanımlamak birkaç yolla mümkündür:

Konularla tanımlamak: Örneğin matematiği tanımlarken, “toplama, çıkarma, çarpma, bölme vb... konulardan söz eden bir ilimdir.” dediğimizde bunu konularıyla tanımlamış oluyoruz.

Konu ile tanımlamak: Örneğin, “Matematik, ke- miyyetin (sayı, miktar) durumlarından sözedilen bir ilimdir.” dediğimizde matematiği, konusu ile tanımlamış oluyoruz.

Sonuç ve sağladığı faydalarla tanımlamak: Örneğin, “Matematik, muhasebeyi yapmamızda bize çok faydası olan bir ilimdir.” dediğimizde bunu faydası ile tanımlamış oluyoruz.

Bazen de bir ilmi tanımlarken yukarıdaki her üç veya iki tanım şeklini aynı anda kullanmamız da mümkündür.

"Felsefe", mutlak mevcudun hallerinden sözedden bir ilimdir." Ayrıca şöyle de tanımlamamız mümkündür: "Vücudun (varlık) bütün durumlarından sözedden bir ilimdir." Ya da, "mevcudun bima huve mevcud (zatiyla kaim olan, varlığı kendisine dayanan)" çerçevesinde açıklanan konular ve hükümler bütününe felsefe denir."

Bir ilmi tanımlamanın en iyi yolu, ilk önce onun konusunun belirlenmesi ve daha sonra o ilmin konu ve mahiyetinin (nelik) açıklığa kavuşturulması ve bütün bu tanımlamalar gözönünde bulundurularak bu ilmin tanımlanmasıdır.

Şimdi felsefenin konusunu ve onun mahiyetini tanıdıktan sonra felsefeyi şöyle tanımlayabiliriz:

"Felsefe", mutlak mevcudun hallerinden sözedden bir ilimdir." Ayrıca şöyle de tanımlamamız mümkündür: "Vücudun (varlık) bütün durumlarından sözedden bir ilimdir." Ya da, "mevcudun bima huve mevcud (zatiyla kaim olan, varlığı kendisine dayanan)" çerçevesinde açıklanan konular ve hükümler bütününe felsefe denir." diyebiliriz.

Felsefe kitaplarında felsefe ile ilgili olarak başka tanımlamalar da yapılmıştır. Fakat bu tanımları burada açıklamak bir başka konudur. Bizim felsefe ile ilgili olarak yapmış olduğumuz bu tanımlamalar ise, felsefecilerimiz arasında da en meşhur olan tanımlardır.

Felsefenin İlkeleri

Her ilmin konularının açıklanması ve irdelenmesine başlamadan önce bir takım önbilgi niteliğindeki tanımlamalara ihtiyaç vardır. Örneğin şu bilgiler her ilim için bir giriş mahiyetindedir ve bunlar bilinmeden kesinlikle asıl ilimle uğraşılmaz:

Söz konusu olan ilmin anlam, konu ve kavramlarını bilme ve tanıma.

Konu varlığından haberdar olma.

O ilmin meselelerinin ancak kendileri üzerinde durmakla ispatlanabilecek usulleri bilmek ve tanımak.

Bu tür konular, o ilmin "ilkeler"i olarak adlandırılır ve ilimlerin ilkeleri, tasvurî ilkeler ve tasdikî ilkeler diye ikiye ayrılır.

Bu tanımlamalar, bazen hiçbir zorlukla karşılaşılmayacak kadar açık ve nettir, yeteri derecede bir bilgiyi kapsamaktadırlar. Fakat bazen de bu tanımlamalar yeterli açıklığa sahip değiller ve bu tanımın dışında bir açıklama ve ispata ihtiyaç duyarlar. Örneğin, ruhbilimi alanına giren insan ruhu gibi bir mevcudiyetin varlığı,

Felsefenin konusu “mevcut” (var olan)tur ve onun anlamı bedihî (gayet açık) olup herhangi bir açıklamaya muhtaç değildir. Bundan dolayı da felsefe, bu tasavvurî ilkeleri kazanmaya gerek duymaz. Tasdikî ilke açısından da söylemek gerekir ki felsefe mevzusunun varlığı ispata gerek duymaz. Zira varlığın aslı bedihîdir (apaçktır) ve hiçbir akıl sahibi için inkarı mümkün değildir.

tereddüde yol açabilir. Bu durumda onun hakikî varlığını ispat etmek zorunludur. Yine aynı şekilde onların temel esası üzerinde bir ilmin konularının hallolduğu olaylar ve usullerin de şüpheye sürükleyici olması ve önceden ispat edilip açıklığa kavuşturulmasının zorunlu olması mümkündür. Aksi takdirde vermesi gereken faydayı sağlamayabilir. Bu tür önbilgi konu ve açıklamalara Tasdikî ilkeleri” denir.

Eşyanın mahiyetinin tanımlanması ve açıklanması söz konusu olan “tasavvurî ilkeler” ise, tabii olarak ilmin kendisinde ve mukaddime şeklinde açıklanmaktadır. Fakat ilimlerin ilkeleri farklılık arz eder ve genellikle başka ilimlerde söz konusu edilir. Daha önce de zikrettiğimiz üzere

her ilmin felsefesinden murad, başka ilimlerde açıklanan o ilmin ilkelerinden söz etmektir.

Şimdi soracağımız soru “felsefenin ilkeleri nelerdir? ve hangi ilimle açıklanmalıdır?” sorusudur.

Cevap şudur: Felsefenin konusu “mevcut” (var olan)tur ve onun anlamı bedihî (gayet açık) olup herhangi bir açıklamaya muhtaç değildir. Bundan dolayı da felsefe, bu tasavvurî ilkeleri kazanmaya gerek duymaz. Tasdikî ilke açısından da söylemek gerekir ki felsefe mevzusunun varlığı ispata gerek duymaz. Zira varlığın aslı bedihîdir (apaçktır) ve hiçbir akıl sahibi için inkarı mümkün değildir. En azından herkes kendi varlığından haberdardır ve sadece bu bilgi bile onun varlık mefhumunun gerçek delillere sahip olduğunu bilmesi için yeterlidir. Felsefe, diğer ilimlerde ispata muhtaç olan nazarî ve tasdikî ilkelere de muhtaç değildir.

Örneğin fiziğin konusu olan cisimsel cevherin aklî ispatı gibi diğer ilimlerin mevzusunun ilkesi felsefe konusunun bir parçasıdır. Felsefenin tasdikî ilkelerinden olan bu ikinci grup açık olgulardır ve ispat ve açıklamaya muhtaç değildir. Örneğin zıtların birbirlerini itmesi ilkesi gibi. Bundan dolayı, felsefe ne mevzuyu tasavvur etmenin aslında, ne de kendi tasdikî ilkelerinin tasdikinde bir başka ilme ihtiyaç duymaz. Aksine tüm bu prensipler açık olan şeylerdendir ve onların tasavvur ve tasdikî başlı başına insan için vücud gelmiştir.